

Komentar in karta: 3/19

SLA V297.01 'vejati'

Januška Gostenčnik

1. Gradivo

Za pomen 'odstranjevati pleve in primesi iz žita', knj. *vějati* (ě), sta v narečjih najpogostejša izraza *vejati* in *veti*. Pogostejše prevzeto poimenovanje je *pajtljati*.

Ponekod je z opombo posebej izpostavljeno, da so »vejali na roko«, in sicer za izraz *vejati* v T347 oz. »na roko iz kota v kot« v T254, medtem ko je v T357 poleg odgovora *vejati* zapisano, da »vejali niso na roko«. Drugod je z opombo pojasnjeno, da je dejanje potekalo (tudi) »s strojem ali napravo«, in sicer za odgovore *retrati* v T015, *borotati* v T097, *pajtljati* v T184, T234 in T349 oz. *prepajtljati* v T275 in *bintati* v T397. Za odgovor *rorati* je v T387 v opombi zapisano, da so to počeli »z napravo *roranica*«, za odgovor *vejati* v T376 »vejati na vetrni mlin«, v T384 pa »z lesenimi vejačami«. V T387 je za odgovor *bintati* zapisano »z leseno napravo«. Nekje so vejali »z rešeti«, in sicer je to zapisano za odgovor *vejati* v T122 in *rajtati* v T349, drugod »s sitom«, in sicer za odgovor *sčinjati* v T384. Za odgovor *šapati* je v T015 zapisano, da to pomeni »otepati snope«, za odgovor *občinjati* pa je v T349 zapisano, da to pomeni »fino odstranjati pleve«. Ponekod so dodani časovni označevalniki, in sicer *pajtljati* v T189 »danes«, za odgovor *pajtljati* v T264 »starinsko« in za *presevati* v T415 »prej«. V T410 sicer poznajo izraz *vejati*, vendar je v opombi pojasnjeno, da je bil leksem prevzet od drugod. Ponekod je v gradivu zapisano, da se izraz *vejati* »opušča« (T253) oz. »ni v rabi« (T004), da »dela in besede ne poznajo več« (T006), da »beseda ni znana« (T007) oz. da »izraza ne poznajo« (T087) oz. da »ni izrazov« (v T067). V T001 je sicer podan odgovor *vejati*, vendar je poleg zapisano, da »ni znano več ne delo ne beseda«.

2. Morfološka analiza

veti < **vě-ti* 'pihati'

zveti/izveti < **sṽ(n)-vě-ti* / **jḃz-vě-ti* ← **sṽ(n)*- 'skupaj z; od zgoraj navzdol' / **jḃz-* 'iz' + **vě-ti*

uveti < **u-vě-ti* ← **u-* 'proč' + **vě-ti*

velnikati < **vě-l-ḃn-ik-a-ti* ← **vě-l-ḃn-ik-ṽ* ← **vě-l-ḃn-ṽ* ← **vě-l-a*

vejati < **vě-j-a-ti* ← **vě-ti*

zvejati/izvejati < **sṽ(n)-vě-j-a-ti* / **jḃz-vě-j-a-ti* ← **sṽ(n)*- / **jḃz-* + **vě-j-a-ti*

vejačkati < **vě-j-a-č-ḃk-a-ti* ← **vě-j-a-č-ḃk-a* ← **vě-j-a-č-ḃ*

vevati < **vě-v-a-ti* ← **vě-ti*

zvevati/izvevati < **sṽ(n)-vě-v-a-ti* / **jḃz-vě-v-a-ti* ← **sṽ(n)*- / **jḃz-* + **vě-v-a-ti*

- vetriti** < **vě-tr-i-ti* ← **vě-tr-ь* 'veter'
vetrati < **vě-tr-a-ti*
uvetrati < **u-vě-tr-a-ti* ← **u-* 'proč' + **vě-tr-a-ti*
- plati** < **pol-ti* 'močno stresati'
- obravnavati** < **ob-orv-ьn-a-v-a-ti* ← **ob-orv-ьn-a-ti* ← **ob-* 'ob, pri, okoli' + **orv-ьn-a-ti* (← **orv-ьn-ь* 'raven' ← **orv-o* 'ravnina, odprt svet')
- pleti** < **pel-ti* **pel-v-ǝ* 'pleti'
pleviti < **pel-v-i-ti* / **pelv-i-ti* ← **pelv-a* 'pleva'
- čistiti** < **čist-i-ti* ← **čist-ь* 'čist'
- narejati** < **na-reǵ-a-ti* (< **na-reǵ-j-a-ti*) ← **na-reǵ-i-ti* ← **na-* 'na' + **reǵ-i-ti* (← **reǵ-ь* 'vrsta')
- rešetati** < **reš-et-a-ti* ← **reš-et-o* 'rešeto'
- pretresti** < **per-trēs-ti* ← **per-* 'skozi, prek, čez, k' + **trēs-ti* 'tresti'
- prečiniti** < **per-čin-i-ti* ← **per-* + **čin-i-ti* (← **čin-ь* 'dejanje')
občinjati < **obь-lobь-čin-j-a-ti* ← **obь-lobь-čin-i-ti* ← **obь-lobь-* 'ob, pri, okoli' + **čin-i-ti*
sčinjati/izčinjati < **sь(n)-čin-j-a-ti* / **ьz-čin-j-a-ti* ← **sь(n)-čin-i-ti* / **ьz-čin-i-ti* ← **sь(n)-* 'skupaj z; od zgoraj navzdol' / **ьz-* 'iz' + **čin-i-ti*
učinjati < **u-čin-j-a-ti* ← **u-čin-i-ti* ← **u-* 'proč' + **čin-i-ti*
- presevati** < **per-sě-v-a-ti* ← **per-sě-ti* ← **per-* + **sě-ti* 'sejati seme; sejati s sitom'
- trebiti** < **terb-i-ti* 'čistiti (grmovje), trebiti (gozd)'
- vrgavati** < **vьrg-a-v-a-ti* ← **verti* (< **verg-ti*) **vьrg-ǝ* 'vreči'
- obrniti** < **ob-(v)ьr(t)-n-i-ti* ≤ **ob-(v)ьr(t)-nǝ-ti* ← **o(b)-* + **vьr(t)-nǝ-ti* 'vrniti, obrniti' (← **vort-i-ti* 'obračati')
- hitati** < **xyt-a-ti* ← **xyt-i-ti* 'delati hitre gibe, tolči, grabiti, popadati' (narečna palatalizacija *x* > *š* v T120)
- premetavati** < **per-mět-a-v-a-ti* ← **per-mět-a-ti* ← **per-* + **met-a-ti* 'metati' (← **mes-ti* (< **met-ti*) 'mesti, pometati, metati')
- šapati** < **šap-a-ti* ← **šap-a* 'spodnji del tace'
- drešati** < **drěš-a-ti* ≤ **orzdrěš-a-ti* ← **orzdrěš-i-ti* ≤ **orz-rěš-i-ti* ← **orz-* 'narazen' + **rěš-i-ti* 'rešiti' (ESSJ I: 113)
- vintati** < *(*vint*)-*a-ti* ← *(*vint*)-*a* (← bav. srvnem. *winte* 'vitel') / srvnem. *winten* 'viti' (pred prehodom srvnem. *w* [ɥ] > [w])
- bintati** < *(*bint*)-*a-ti* ← *(*bint*)-*a* (← bav. srvnem. *winte* 'vitel') / srvnem. *winten* 'viti' (po prehodu *w* [ɥ] > [w])
- bintmlinati** < *(*bint*)-(mьlīn)-*a-ti* ← *(*bint*)-(mьlīn)-*ь* ← *(*bint*)-*ь* (← bav. srvnem. *winte* 'vitel' / srvnem. *wint* 'veter') + *(mьlīn)-*ь* (← lat. *molīnum*, *molīna* 'mlin')
- pajTl̥jati** < *(*pajtl̥*)-*a-ti* ← *(*pajtel̥*)-*ь* ← bav. nem. *Beutel* 'sito' (po bav. nem. prehodu *b-* > *p-*; *T* ≥ *k* po diferenciaciji *Tl* ≥ *kl* v T009, T182, T184–T185, T187,

T189, T191, T193, T203, T206–T208, T210, T220, T234, T240, T253–T254, T299, T319, T348–T350)

spajTljati/izpajTljati < **sʷ(n)-(pajtl̥)-a-ti* / **jʷz-(pajtl̥)-a-ti* ← **sʷ(n)- / *jʷz- + *(pajtl̥)-a-ti* ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T202, T307)

prepajTljati < **per-(pajtl̥)-a-ti* ← **per- + *(pajtl̥)-a-ti* ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T275)

šajfljati < **(šajfl̥)-a-ti* ← **(šajfl̥)-a* ← bav. srvnem. **schāvel* 'lopata'

retrati < **(rētr)-a-ti* ← **(rētr)-a* ← bav. nem. *Reiter* 'rešeto'

retati < **(rēt)-a-ti* ← **(rēt)-a* ≤ **(rētr)-a*

zretati/izretati < **sʷ(n)-(rēt)-a-ti* / **jʷz-(rēt)-a-ti* ← **sʷ(n)- / *jʷz- + *(rēt)-a-ti*

lejtrati < **(lejtr)-a-ti* ← **(lejtr)-a* ≤ **(rejtr)-a* ← bav. nem. *Reiter* 'rešeto' (po disimilaciji $r-r \geq l-r$)

mašinati < **(mašin)-a-ti* ← **(mašin)-a* ← nem. *Maschine* 'stroj'

rihtati < **(rixt)-a-ti* ← nem. *richten* 'urediti, popraviti'

cilindrati < **(cilindr)-a-ti* ← **(cilindr)-ʷ* ← nem. *Zylinder* 'valj'

roštalivati < **(roštal)-i-v-a-ti* ← **(roštal)-ʷ* ← madž. *roštál* 'rešetati'

borotati < **(borat)-a-ti* ← istr. it. *borato* 'sito; presevalnik'

binTljivati < **(bintl̥)-i-v-a-ti* ← **(bintl̥)-*, dalje nejasno, verjetno v zvezi z bav. nem. *Wintn* (im. ed. ž.) 'vitel' ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T404–T405)

rorati, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *bintmlinati* v T008, *vintati* v T052, *premetavati* v T068, *lejtrati* v T073, *borotati* v T097, *obrniti* v T114, *hitati* v T120, *velnikati* v T158, *mašinati* v T159, *šajfljati* v T187, *rihtati* v T310, *drešati* v T383, *rorati* v T387, *roštalivati* v T388, *cilindrati* v T401 in *presevati* v T415.

Kot enkratnica z *-vevati* je kartiran leksem *zvevati/izvevati* v T030.

Kot enkratnici z *-veti* sta kartirana leksema *preveti* v T035 in *uveti* v T198.

Kot enkratnica z *vetr-* je kartiran leksem *vetrati* v T319.

Kot enkratnica s *ple-* je kartiran leksem *pleviti* v T136.

Kot enkratnice s *-čin-* so kartirani leksemi *prečiniti* v T298, *učinjati* v T354 in *ščinjati/izčinjati* v T384.

Kot enkratnica s *-pajtljati* je kartiran leksem *prepajtljati* v T275.

Kot enkratnica z *-retati* je kartiran leksem *zretati/izretati* v T280.

Kot opisno poimenovanje je kartiran odgovor v *kot metati* v T158.

Kot tretji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *veti* v T009 in T208, *šapati* v T015, *bintati* v T051, *vevati*, *trebiti* in *pretresti* v T097, *rešetati* v T136, *retati* in *vejati* v T169, *pajtljati* v T187 in T234, *retati* in *obravnavati* v T193, enkratnice *vravavati* v T120, *občinjati* v T349 in *uvetrati* v T317 ter nerelevanten odgovor *oplati* v T253.

Kot nerelevanten je kartiran odgovor *lomiti veje* v T137.

S simbolom za »ni poimenovanja« so kartirani odgovori v T001–T002, T004, T006–T007, T067 in T087.

4. Uporabljena dodatna literatura

/

5. Primerjaj

SLA: V296.01 *velnica* (3/20); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: 425 *vejati, čistiti žito*, 528 *vejati (žito)*; ALI: 3588, 3761; ASLEF: 3240, 3408; HJA: /; LinGeH: /; ÚMNyA: /

6. Etnološka osvetlitev

Izraz *vejati* označuje opravilo, s katerim se s pomočjo velnice v obliki lopatke ali preproste lesene naprave – vejalnika odstranjujejo pleve in druge moteče primesi iz zrnja žit in ajde. Z velnico so žita in ajdo večinoma vejali z metanjem iz enega vogala v diagonalno nasprotni vogal poda gospodarskega poslopja. Pri tem so lažje pleve in druge primesi padle na tla prej kot težja zrna. V 19. sto-letju so se pojavile prve naprave za vejanje žita – leseni vejalniki, ki so se na splošno uveljavili ob koncu stoletja, povsem pa v prvi polovici 20. stoletja. V širok lijak vejalnika so vsipali žito ali ajdo, pri tem pa so z ročico na ohišju vejalnika vrteli lopatasto kolo, ki je v notranjosti vejalnika ustvarilo močan tok zraka, ki je odpihnil pleve in moteče primesi, zrnje pa je med tresljaji postopoma drselo proti odprtini pri tleh. Spomin na mlačev in vejanje se je ohranil tudi na južnem Pohorju. Po pripovedovanju Ivana Podgrajška je v 60. letih 20. stoletja delo potekalo na naslednji način: »Mlatili so na *jež mašino*, ki so jo sprva gnali na roke, po napeljavi elektrike pa jo je gnal elektromotor. Po mlačvi so žito še z vsemi primesmi *včinjali*, stresali na reti, *redoseji*, to je na velikem lesenem situ, ki je imelo iz viter pleteno dno. Te so bile pri vseh hišah, kjer so sejali žita, ljudje pa so jih večinoma kupovali od Ribničanov. Ko so *včinjali*, so že dodobra očiščeno zrnje *dali na vejačo* in tako očistili žito. Z *vejačo* očiščeno žito so nekaj časa sušili. Ko je bilo zrnje povsem suho, so žito lahko odnesli na mletje v mlin«.

Prim.: Baš 1980; Grafenauer 1970b; Makarovič 1978; SEL 2004

7. Skica

